

Tíz órára mondta dr. D. J. a találkozózt, a hódmezővásárhelyi múzeum előtt. Siettünk. A rettenetes melegben arra gondoltunk, hogy D. nagyhangú, de még ennél is több — szónokember, aki olyan barokkos mondatokban fejezi ki magát, hogy elbűvöli azokat, akik csak közönséges nyelven beszélnek. Mondatszerkezete olyan, hogy kitekeri a gondolatot és amikor már azt hinné az ember, hogy elterül a bravúrtól, váratlanul újra talpra esik, és a hallgatók bámulva meghunyászkodnak a szó erejétől és ügyességétől. Nem hiába, képviselő is lett dr. D., tán ez is csak azt igazolja, hogy a nép lelkében a cikornyás barokk stílus az igazi művészet.

Várnunk kellett, és a legnagyobb hőségben indultunk. E. J., a múzeum titkára, egy csendes kun, vezette az autót. Ezen az úton még nem jártunk, de hasonlít a mi tájunkra. A meleg eltompított bennünket, ébrenlét és álom között lebegtünk. A nagy 200 méteres toronyantenna messziről jelezte, hogy Szenteshoz közeledünk. A Tiszához értünk. Sokat kellett várnunk a Tisza-hídnál, mely csak egy irányú közlekedést enged.

Mindig sok a bonyodalom ezzel a Tiszával. Régen és most is egyaránt. A múlt században annyira félték a Tiszától, hogy úgy nézték az egyes városok, minél messzebb legyen tőlük a Tisza medre. Hódmezővásárhelynél például a gimnázium előtt folyt a Tisza, meg a mai fürdőmedence területén, és most kilenc kilométert kell kerékpározni, hogy eljussanak a Tisza volt ágához. Szentesh is távol van egy kicsit a Tiszától. Szép belterülete van, kissé kopott ugyan, de úrias benyomást tesz. Vagy összetéveszttek mindent a szép beszéddel, a külső fénnel meg a rend szabályaival. Különben is, a hőség torzít és ilyenkor az ítélőképeség nem eléggé megbízható.

Továbbmentünk. Mindenütt bukósisakos motorkerékpárosok; kék, fehér, piros, csikos, sőt pettyes is van. Úgy festenek, mintha Marslakók özönlötték volna el a környéket. Később megbarátkoztunk ezzel a látvánnyal — kis fekete szeműek, alacsony termetűek, nagy sisakkal futkároznak. Négyezerötvenezer motorkerékpáros van Magyarországon, mondta D. J. Egy sisak kétszáz forintba kerül. Valaki mindjárt kiszámította, hogy kilencvenmillió forintba kerül a sisakokban. De még mennyi a tartaléksisak, melyet magukkal visznek a nők vagy a gyerekek részére.

Újra a Tiszán kellett átmenni, de most a jobb partjára mentünk. Csongrád is elég távol esik a Tiszától. Legalábbis gyalogosok részére. Szép rendezett város, megyei székhely volt, mondták, és ez meglátszik rajta. Az utcákon legnagyobb meglepetésünkre festők csoportjaival találkoztunk. Jöttek a tájfestésből. Tudtuk, hogy itt működik a megyei képzőművészeti szakkörök vezetőinek nyári tanfolyama, ezért is jöttünk B. J. barátommal. A múzeumigazgató kiszállt, gyorsan fölvette a kapcsolatot és betájalta magát. Aztán továbbmentünk az iskolába.

Az iskola nagy épület, internátus jellegű. Állítólag a megye legjobban felszerelt általános iskolája. A tanyai gyerekek bent laknak. Az oktatás gépesített. Automatizálják a vizsgáztatást. Például a helyes feleleteket gombnyomásos táblákon, fényjelzésekkel lehet kikeresni. Az ország ipari, bányászati, közlekedési, időjárás térképei mind fényjelekkel felszerelve oktatják a tanulót, ha annak kedve szottyán, hogy játsszon ezekkel a műszerekkel.

Az épület kihalt volt, a meleg levegő megrekedt a lépcsőházban és a folyosókon, mint a kemencében. Egy nagy Széchenyi-kép a csarnokban mintha a nádtetős házakat siratta volna vissza, ahol jó hűvös van. Seholy senki, valahonnan zene hallatszott. Lent vagy fönt, nem tudtuk. J. barátom jó sejtéssel megállapította, hogy lent van. Mentünk egyik folyosóról a másikra. Vissza is fordulhattunk volna, senki se vette volna észre. Olyanféle volt a hangulat, mint a Toldi első énekében: „Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolgál...”

Rátaláltunk a táncsoportra. Legények és lányok táncoltak a teremben. Ment a munka, fürdőnadrágra vetkőzve. Valami alvilági kínzásra hasonlított, az egész, amihez még jókedvet is mutatnak. A zene hangjai előrefutottak, a lábak meg igyekeztek követni. Keringtek, bokáztak, különböző figurákat csináltak. Hol ütemre, hol egy kicsit elkeverve, de érdekes látvány volt. A táncosok kerek arcú kunok, arányos testalkatúak, úgy látszik, nem igaz, hogy lusták. Különös tanfolyam, fényűzés és tortúra, tisztesség és komizás úgy összevegyül, hogy a fiatalok sosem veszik észre. Béla, a zenetanár, végigcsináltatta a kiszabott programot, hiába szóltak neki, hogy várják.

Vége lett a déli táncnak. Előjött a zenetanár, ügyes, jártas ember, aki minden hullámhosszon tud beszélni. Hol méltósággal, hol tréfásan, vagy kimért komolysággal, aszerint, kivel áll szemben. Elvezetett bennünket a képzőművészek, úgy mondták, jurtajába, hol melegebb volt, mint valamilyen mongol sátorban. Még senki sem volt ott. Közben megebédeltünk. Ingyenébédét kaptunk, ami nagy szó, mert valahol mindent könyvelni kell. A zöldbabfőzelék finomra volt vágva, üde alma íze volt és konzervdobozból préselt darált hús volt mellé. Igazi nyári ebéd.

Azután a tanteremben vártuk a képzőművészeti csoport tagjait. A melegtől elcsigázva érkeztek, csendben, hallgatagon, mint akik sohasem biztosak, jól vagy gyengén dolgoztak. A szakkör vezetői szerénységre intik őket. Évente tanfolyam van a megyében a szakkörvezetők részére, ahova rendszerint bevonnak egy-egy jelesebb szakkör-tagot is. A szakkörvezetők főiskolát végzett rajztanárok lehetnek. De még ideálisabb a képzőművész-szakkör vezető munkahelye. Ott, ahol van, például a városokban. A teremben filmvetítő volt; esténként fran-

cia képzőművészeti filmeket vetítenek és előadásokat tartanak a megyei szakköri csoportvezetők és a kiváló tagok részére. Az elméleti előadásokat az Országos Népművelődési Központból küldik, magyarázta nekünk Füstös Zoltán festőművész, Csongrád megyei képzőművészeti szakreferens, miután mind megérkeztek, és elmagyarázta a tanfolyam működését.

Mi a napi program? kérdeztük. Tekintettel a nagy hőségre, magyarázta a szakreferens, este helyett reggel van a croquis rajzolás. Háromperces pózváltozattal aktrajzokat készítenek. Délelőtt tájfestés, este az elméleti rész következik, mely filmvetítéssel együtt négy-öt órát vesz igénybe.

Egyhetes volt a tanfolyam, és sokat dolgoztak. Szeretet és ügybuzgalom puritánna teszi az embereket, lemondanak a fényűzésről, csak-hogy valami kis elismerést kapjanak. Mikor mindenki megérkezett a munkájával, akkor Hézsó Ferenc festőművész, elég katonásan, bemutatkozót tartott, és hozzáfogott az általános korrektúrához, mérlegre tette mindenkinek a heti munkáját, takarékoskodott a dicséretekkel, de fölmérte mindenki heti fejlődését, amit bizonyára csak az lát, aki naponta figyeli a munkát.

A korrektúra érdekes, az egy külön műfaj, mely tele van improvizálással és a hangulat befolyásolja az ítéletet. A tanulóknak valóságos birkatürelmük van, vagy talán a hóguta határán minden mellékessé válik. Egy biztos: úgy rajzoltak, mint akik mögött több éves, rendszeres munka áll. Egy szegedi vasutas például a vasúti szakszervezeti csoportot alapította meg, még a háború után, azóta rajzol, fest, kiállításokra jár azzal az ambícióval, hogy értsen a képzőművészethez. Tehát a szakkörök célja a képzőművészeti kultúra emelése, amit nagyon helyesen rajz- és festéstanulással, elméleti oktatással érnek el. Éppen ez hiányzik a művészettörténészek képzésének programjából. Talán éppen ebből ered a művészettörténészek hírhedt önteltsége és kétely nélküli ítéletmondása, mert gyakorlatilag sohasem nyúltak ecsethez.

Két fiatal leány feltűnően jó munkákat mutatott be. Mi a magyarázat? ... Műveiken látszott a rendszeres, évekig tartó tanulás. Akkor tudtuk meg, hogy úgynevezett képzőművészeti gimnáziumot végeztek Szegeden, ahol ugyanis a rajz- és a képzőművészeti nevelés kiemelkedően illeszkedik az általános gimnáziumi tantárgyakhoz. Ennek a gimnáziumi típusnak a célja a megfelelő ipari pályákra való előkészítés, az általános vizuális kultúra mellett. Ezeknek a tanulóknak a formakészsége kiváló. Azt mondják, hogy az alkotási folyamatokat csak beindítják az ilyen típusú gimnáziumban, s az ilyen középiskolát végzett növendékek kitűnő, magas képzettségű szakmunkások, műszaki szakkáderek lesznek, mert nemcsak fogalmakban, hanem formában is gondolkodnak, illetve az ipari munka folyamatait organikus és mives alakban is látják.

Magyarországon úgyszólván nincs már iparág, ahol ne követelnének meg teljes középiskolát. Valóban jó káderképzés. Egy fiatalember nem festett, csak rajzolt egész idő alatt. Kérdésünkre, miért nem fest, azt felelte, hogy ő grafikus és nem szeret festeni. De a legjobb rajzoló volt. Szintén a képzőművészeti gimnáziumot végezte. Füstös Zoltán festőművész forráságot nem ismerő hősiességgel méricskélte, válogatta

a Tisza menti tájakat, füzeseket, házikókat, a múlt motívumait. Kitűnő a képzés, illetőleg szervezeti formája, de elavult a tartalom. Hol van ez a mai igényektől? És mennyire távol a képzőművészet legújabb vívmányaitól...

Ha ezt a mi helyzetünkhöz képest igen magas fokú szervezetet olyan modern oktatással párosítanak, mint például a Bauhaus oktatási módszere volt, akkor világviszonylatban is olyan elismerésben részesülhetnének, mint amilyennel a zenei oktatás dicsekszik. Így csupán fölszínesség alakul ki, mindenki technikai könnyedséggel, rutinosan végzi a munkáját. A tanfolyam résztvevői, a tanárok talpraesett könnyedséggel, szinte játékosan végzik a munkát. Úgyesen rajzolnak, ötletes és szellemes korrigálásokat hallottunk, és az a könnyedség talán a fő ismertetőjele az életstílusnak. Egyébként is, a társalgás szellemes, könnyed, tréfálkozó. Ne is szólaljon meg az ember, ha nem tud valamit sziporkázva, könnyedén megjegyezni. Kabaréra van szükség mindenben.

*

A bölcsekedés egy kissé idegenszerűnek tűnt ebben a pokoli hőségben, amikor az ingerlékenység vagy a teljes beletörődés végleteibe esik az ember. Jobb erről hűvösön beszélni. Örömmel fogadtuk D. J. délutáni programját, amit a zenetanárral rögtönöztek; fürdés a körös-toroki strandon és öt óraker látogatás a csongrádi pincébe. Négy nőt is meghívtak, jutalomként, a népitánc-szakkör tagjai közül, úgy látszik, a jutalom kölcsönös volt. A tanfolyamvezető tiltakozott a pince ellen, mert féltette a többi hallgató éjjeli nyugalmaát. Bátor, szókimondó beszéd alakult ki a tisztelet és az alárendeltség kereteiben; úgy hatott, mint valami nyári forgószél, csodáltam a tiszteletadás, a baráti hang és az akaratosság ilyen arányos elvegyítését. Harag nincsen, de a tánctanfolyam-vezető felelősségteljes hangon meggyőzte és beleegyezésre bírta a fő vezetőt. Mi, vendégek, nem háríthatunk el semmit, mert nem tudtuk, mi szól nekünk, mi nem, valószínűleg alkalmat adtunk egy rutinosan ismétlődő programhoz. Mindegy, azt mondtuk, ez a csongrádi délután hadd legyen rapszódikus vagy akármilyen, ne vágjunk a dolgok elé. Igyekeztem egyensúlyt találni az érzelmeimben, de valamit kellett volna tennem, hogy mondjuk úgy látszam, mint aki hozzászókkott az ilyen helyzetekhez és azt abban a percben a javára tudja fordítani, amikor csak akarja. De még jobb lett volna azt a látszatot kelteni, hogy rá se hederít az ember minden apróságra. Itt a vidéki ember is igyekszik úgy viselkedni, mint a pesti. Minden helyzetben benfentes, talpraesett, a helyzeteket úgyesen váltogatja, menedzserszerűen élelmes, viccekre váltja át a dolgokat, ha már nincs kiút, és a ziccereket nem szabad kihagyni, mert ha ezek a képességek hiányoznak valakiből, akkor az vidékiesnek tűnik. Egyedül a politikai megjegyzésekkel lehet meghátrálásra bírni ezt az embertípust. Úgy látszik, hogy itt még a kunok sem politizálnak. Ha az élet más területeiről szerzett benyomásainkra is gondolunk, és ha fenntartással bár, jellemző kifejezést keresünk ennek a megjelölésére, talán a könnyűség, a súlytalanság az, ami a leginkább megfelel. Ebből ered a gyors alkalmazkodóképesség meg az utánzó ügyesség. A külső csin, a filigrán csipkés, díszítő jelleg az „eszményi”. Mondták már többen is, hogy a magyar stílus dekoratív vonásokat

hord magában. Talán ezért is van, hogy a magyar iparművészet nemzetközileg nagyobb sikert vívott ki, mint a képzőművészet. Az iparművészetnek jobban megfelel a díszítő törekvés, még ha mértéken túli, vagy ha a használhatóság rovására is megy. A képzőművészet a túl sok dekoratív elemtől felszínessé és üressé válik.

A rajzok és festmények válogatása jól elhúzódott, de mi megvártuk az utolsó pillanatot, meg a megyei képzőművészeti körök szakreferensét, Zoli bátyánkat, akit nem akartunk ott hagyni. Zoli bátyánk úgy fest, mint Jean Gabin. Még a mozdulatai és beszédmodora is emlékeztet rá. Szenvedett: a kötelességtudat és a testi fáradtság gyötörte. De végkimerülésében is intézkedett vagy válogatott a munkák között, mintha csak végrendelkezne, mert hát a Körösstorokra megünk vízbe fojtani a melegünket. Még a folyosón is hoztak neki rajzokat, a kábulattól már nem tudtuk, mit csinálunk, csak nevetni kezdtünk. Végső fokon vagy nevet az ember, vagy sír. Beültünk az autóba, az is olyan meleg volt, mint egy forró koporsó. Mire a vízparthoz értünk, úgy jártunk, mint a fogorvosnál szokott lenni, mire odaér az ember, kiáll a fogfájás — mi meg fölfrissültünk akkorra. Gyönyörű itt a Tisza-part. A sátortábor homokos, magas parton áll. Azt mondják, ott fönnt volt a Tisza és az árvíz után maradt ott a sok homok. Változatos szép part, lefelé mentünk a Tisza medrébe. Pár hónappal azelőtt ez mind víz alatt volt. A Tisza tényleg szeszélyes. Ilyenkor nem lehet elhinni, hogy ez a folyó kiönthet. Megmutatták a Körös torkolatát is a túloldalon. Valamennyire még derengett bennem, hogy több Körös van, és ezt igazolták is, de már nem tudom melyikről van szó a sok közül. Úgy tűnt föl nekem, hogy az egész Tiszántúlon szétágazik a Körös. A szemközti oldal, a Tisza belső kanyara folytán, meredek, a csongrádi oldalon teraszos, fokozatosan lejtős, úgyhogy még húsz méterre is ülhet az ember a Tiszában. Ezen a parton épültek és állandóan épülnek vascsőölöpökön a nyaralók. Árvízvédelmi szempontból kitűnő megoldás ez, ugyanakkor a földszintjük fézszerzerű, hűvös, szórakozásra, parkírozásra használható. A céljuknak tökéletesen megfelelő, tartós vasvázú és faszerkezetű nyaralók, tetszetős; ötletes formájuk van. Mértéktartóan díszesek, éppen a fürdés, nyaralás testi és lelki követelményeihez illeszkedők. B. tanár bevezetett pár ilyen nyaralóba, lépcsős följáratiak, kitűnő kidolgozás, terasz, belépő, két-három szobás egyszerű elrendezés, tökéletes kényelem, alsó és felső izoláció, mosdó, tusoló van mindegyikben. Semmi fölösleges díszítés, csupán annyi, amennyit a szerkezet és használati megoldások logikusan megkívánnak, de azt szellemesen oldották meg. Ez a modern magyar stílus az építészetben. Elmény volt és fölvidított bennünket. Száz-százhuszezer forintba kerülnek — mondták. Közületek, üzemek és magánosok építenek. Utána sátortáborba mentünk. Ott az iskolás gyerekek nyaralnak, rend és fejelem van mindenütt. A szervezetség olyan fokon van általában, nemcsak itt a táborban, hogy bámulatba ejt és lépten-nyomon beleütközik az ember. Minden kiírva, csupa tiltó, utasító, megengedő szövegek. Például: Tilos a Tiszát átúszni, azután: Csak úszni tudóknak, A tisztaság egészség stb. Ennyi előírás vagy rendelet talán sehol sincsen. Rengeteg energiát „átömlesztének” a szervezésbe, mintha ideg-

szálakból állana minden. A könnyűnek látszó valóság meg egy elvont rend cizelláltan egyesül egy szilárd stílusban.

A Tisza-parti töltés mögött nádfedeles fehér halászházak vannak. Föltűnt tiszta rendjük és a karbantartás gondossága. Elmondták, hogy ezeket a házakat mind védelem alá helyezték. Ez a kis falu turisztikai kezelésbe megy át és majd bérelhetőek lesznek mindenki számára. A régi halászéleket és környezetét láthatják és élvezhetik az utódok és az idegenek. Atélhetik majd a XIX. század Tisza-menti romantikáját, szabad kéménnyel, bográcsokkal, hálókkal stb. Igazi népművelési tárgyi és szellemi alapokon. Hangulatteremtő szórakozást találnak itt a technokrácia csömörétől szenvedők. Sajnos, nálunk a Tisza partján nem őrzik meg a régi halászházakat. Például Zentán a legszebb legromantikussabb részeket kiszorítják a bérházak. Nem a maradiságot védem, csupán a városrendészeti elveket és művelődési szempontokat kellene követnünk nekünk is.

Elégge elkéstünk a pincelátogatással, lassan gyülekeztünk. Az autó különböző helyekről hordott össze bennünket. A pince az állomáshoz közel van, hogy könnyen lehessen szállítani a bort. Ebben a pincében csak begyűjtik és rövid idő alatt továbbítják a híres csongrádi kadarkát, mely úgy mondják, olyan minőségű, mint a szekszárdi vörös bor. Tizenhárman voltunk, s a pincemester fogadta a társaságot. A pince bejárata fölött „In vino veritas” volt kiírva. A pincemester nem kezdett szónoklatba, csak annyit mondott, hogy ami érdekel bennünket, csak kérdezzük, majd felel rá. Azt képzelte talán ez a kis alacsony ember, hogy valami borászati problémákkal jöttünk. Nem tudtunk kérdezni. B. tanár, aki ott gyakran megfordul, oly kérdéseket tett föl, amit ő biztosan jól tudott, de hát a forma kedvéért mégis föltette. Mekkora a pince? Melyik a legnagyobb hordó? És még pár hasonló lapos kérdés volt. Mi úgy tettünk, mintha ámulnánk mindenben, de erre aztán ráfizettünk. Mert a pincemester belejött a mesébe. A pincében a kétéves bor a legöregebb, mert gyorsan továbbítják. Áttértek a mechanizációra, rettenetes átlátszó csőrendszer van beépítve, a folyosókon meg a balkonokon különböző műszerek. A pince hőfokának az ingadozása, magyarázta a pincemester, a régi pincében 5—6 Celsiust is kitesz. Sajnos — mondta — ezt nem szereti a bor. De az újonnan hozzáépített, még nagyobb pincerészben a hő ingadozását már minimumra redukálták. Beszélt az üveghordókról, melyek tulajdonképpen betonból vannak, mindegyik külön izolálva, hogy netán a talaj változásai folytán, ne legyen az egyes üveghordók között átszivárgás. Hozták a kadarkát. Ízeltük, de elfelejtettük dicsérni. Én egy kérdést kockáztattam meg, a bor összetételéről kérdeztem valamit, a cukortartalomról meg a műborról. Erre egy szót sem szólt, hanem elvezetett egy másik folyosóra és beszéd helyett a szőlőcukor meg a répacukor bonyolult képleteit kezdte levezetni fehér krétával egy fekete hordó falán. A CH-kat meg az O-kat összevonta, azután kivonta. Már kezdtem bánni, hogy miért kérdeztem, de a pincemester nagy szakértelemmel rámutatott azután a képletek eredményére. Sajnos, semmit sem tudok elmondani ebből. Hogy valahogy véget vessünk a dolognak, abban egyeztünk meg, hogy valami enzint képződik a gyomorban a répacukortól, amit mi laikusok nem is sejtünk. Mire visszamentünk, a társaság már nem álmélkodott, hanem mindenki beszélt. Indulni kel-

lett volna, mert hat órára a népitánc-szakkör bemutatóra készült és hat óra már elmúlt. A szakkörvezető meg egy pár táncos még a pincében volt és a pincemester pedig rendületlenül hozatta a kóstolót. Minden eltolódott. A kézfogások meg az ígéretések után, mikor fölmentünk, még melegebb volt, mint mikor lementünk. Mire az iskolához eljutottunk, esteledett. A tanfolyam fő vezetője bosszankodott, de a programot, késéssel ugyan, mégis megtartották. A táncosok programot adtak a képzőművészeti csoport tagjainak, azok meg bemutatták a délben kiválogatott alkotásaikat. Ezután készültek a Tisza-parti tábortűzhöz. Ezt már nem várhattuk meg. Megérkezett az autó, s a múzeumigazgatóval elindultunk Vásárhelyre.

Harmadnap hallottunk a tábortűzről, ami az elbeszélés alapján olyan lehetett, mint egy Rudnay-képen valami régi mulatság.

*

Nem pontos, sőt önkényes a hasonlat a hangulattal kapcsolatban, amit az elbeszélés alapján alkottam magamnak, de ez az önkényesség abból ered, hogy szeretünk mindennek egy kis történelmi ízt, távlatot adni. Fölfogásunk történelmies. Rudnay szemlélete szerint történész festő, a múlttal foglalkozott főleg, illetve a múltból akarta kihámozni a magyar karakter hiteles vonásait. De Rudnayra hivatkozni nem egyéni „ötlet”, hanem általánosan elismert mértéket jelent ma is. Tehát ez egyben jellemző. És amennyiben a konzervativizmusra való hajlamot érezzük állandóan, és néha sikerül is kimutatnunk, ez csakis az ilyen művészet iránti szeretetből ered. Rudnay, amikor a magyar karakter vonásait kutatta, a táncmozdulatokra lett figyelmes, melyeknek kavargó, lüktető ritmusai biztosan a néplélek kifejezői. Gyors változás, a hirtelen támadt ellentétekből eredő forgószélre hasonlít a magyar tánc. Legalábbis a népi. A kedély mindig kitörésre kész, és mégis fékezett feszültségű — ez egy közkedvelt, régi romantikus meghatározás, aminek már nemigen van létalapja, talán a falun még, a városi magyar régen, régen alkalmazkodik a körülményekhez és talán éppen ezt kifogásolhatják „a besenyők meg a kunok” festői ágon való ivadékaik, az alföldi festők. A régi alföldi motívumokban mintha csak a „sömmiből” kerekedne a vész, a vágató lovasok, betyárok, huszárok, kocsmai verekedések, duhajkodások, szegénylegények.

A magyar festőket a XIX. században túlnyomóan az életképfestés érdekelte. Szórakoztató műfaj, melynek „alapföltétele az elbeszélő tartalom”. Ez a műfaj hosszan megmaradt; még a szolnoki meg a nagybányai művésztelepen is virágzott, amikor már a pleinair kifejezési módjához alakult. Nagy kérdés, mennyiben hiteles jelenség az anekdotázás — a magyar táblabíró-világ pipázó, élceket mesélő vidékiessége, ami egyébként a magyar paraszt — polgári életmód első stációja volt fejlődésünkben. Vajon ez mennyire világít rá a magyar jellegzetességre? A komor hangulat lappangott és növekedett a kedélyes táblabíró-világ könnyű társadalmi kulisszái mögött. Abban a világban egyaránt voltak Potemkin-falvak. Munkácsy jött és az ő festészete egyaránt munkás, polgári irányban is kiindulópontja lett egy drámai hangú művészetnek. Mennyi ideig tartották Munkácsyt tipikus magyar művésznek? És ennek a kiértékelése még mindig várat magára. Milyen

a viszony a jelenség leírása és annak tudományos értékelése között, azt nehéz megállapítani, mert ritka független szellemre van szükség, hogy ezt az igazságot egyforma szeretettel és kritikai keménységgel kimondja, mint talán Széchenyi és Ady tette. Munkácsy idejében a magyar festészet rövid időre európai szintet ért el.

Az alföldi festők megbeszéléseinek anyagából veszem a következő idézeteket: Pogány Ó Gábor, *Az alföldi festők öröksége* c. írásában azt mondja: „Aldani kell Munkácsy örökségét, mert úgy hat a XX. század magyar festőire, hogy közben az uniformizálás legkisebb veszélyétől is megkímélte utókorát. Akik később olyannyira féltékenykedtek műveinek eszmei ereje miatt, s az öncélúság pozíciójából egész munkásságát túlhaladottnak nyilvánították, azok maguk egyenruhába szerettek volna öltöztetni minden magyar festőt... Azok azonban, akiket valaha is valamiként megérintett Munkácsy egyéniségének és művészetének varázsa, többnyire a látványok és élmények festészetének művelői lettek. Olyanok, akiket jobban érdekelték az emberi jellemek, társadalmi sorsok, délutáni zivatarok, messzi horizontok, mint az ilyen vagy olyan stílusok, kávéházi ízléskörök, ódonad vagy avantgarde képletek”. Az igazság az, hogy az európai művészettől való lemaradás még akkor kezdődött, amikor Munkácsy örökségét nem tudták tisztább, vizuális transzpozícióra átváltani, hogy a látványok és az élmények a XX. század emberét lelkesíthetnék, azokkal az érzelmekkel és ritmusokkal, ami a technika korának megfelel, sajátos magyar viszonyok között. Egy Munkácsy-kép komor hangulata, a fehér, szürke, fekete foltok elvont ritmusába átültethető, de sajnos mégsem ez volt az útja a magyar művészetnek, sőt a kelet-európainak sem.

Ennek társadalmi fejlődési okai vannak, és összefüggései roppant bonyolultak. Vagy talán joggal kérdezhetjük, hogy miért kívánunk többet a művészettől, mint a társadalomtól, vagyis amit annak természetes fejlődése megenged. A Viharsarok és különösen Vásárhely az alföldi művészet központja lett. Ugyanannak a megbeszélésnek keretében Erdei Ferenc, az alföldi városokról azt írja, hogy a rengeteg feudális csökevényvel terhelt magyar társadalom igen sajátságos alakulatainak, legszélesebb társadalmi bázisát a parasztság osztályai adják, és a kapitalista fejlődés útján több-kevesebb sikerrel haladó polgárok, kispolgárok és munkások. A lényeg ebből az, hogy nem a klaszszikus európai, falusi-paraszti világból és nem is a kapitalizmusból felnőtt ipari, kereskedelmi városokról van szó. Nekem az a benyomáson — mondja Erdei —, hogy az életben már kevesebb a régi mint a képeken s olyan a látszat, mintha a festők a régihez vágnának vissza. Lovat festeni vonzóbb mint traktort. A kézi kasza és az ember viszonya magától értetődőbb és kifejezőbb is, mint az ember és a kombájn viszonya. De a történeti való könyörtelen, ló is, kasza is mind kevesebb lesz, a traktor és a kombájn pedig mind több és abban is biztos vagyok, hogy az ember és gép viszonya is mind bensősége-sebbé válik és úgy magukhoz idomítják ezeket a „szörnyetegeket”, mint a lovat vagy a kutyát, vagy a kézi szerszámokat. Irtózom a gépektől, mégis képtelenség átengedni magunkat ezeknek az érzéseknek, amikor tudjuk, hogy a technika az az alapvető forrás, amely a szegénység és nyomorúság megszüntetését lehetővé teszi.

A magyar képzőművészetet nem eléggé érintették a XX. század nagy avantgarde mozgalmai. Azok a művészek, akik belekerültek ezekbe a nagy mozgalmakba, például a Bauhaus-on keresztül Moholy, Nagy, Bortnyik, Kassák stb., azok sohasem találtak otthon megértésre. Vásárhelyi, Kemény Zoltán, külföldön lettek azzá amik, és művészetük idegen népek modern művészetébe árnyalódott be a magyar művészet helyett. Ezek csak a legjelesebbek. De nagyszámúak azok, akik beavatottak előtt ismertek, akik a világhírnek arra a magaslatára még nem jutottak el, mint az említettek, de mindenféle elismerést szereznek művészetükkel. A valóságban a magyar művészek diaszpórájáról lehet beszélni, ugyanakkor egy magyar közízlés a legkülönbözőbb jelzőkkel becsmérelti a modern mozgalmakat, a műbírálat nem ismeri föl a modern kifejezési mód alkalmasságát arra, hogy az új és vajúdo élet tartalmát kifejezze, amit az alföldi művészet kérdéseire így fogalmazott meg Erdei Ferenc: „Az ember és embernek a dolgozhoz való viszonya mind viharosabban változó, s környezete minden darabja szinte sugározza magából, hogy ő már nem az, aminek látszik. S mögötte csírázik, bontakozik az új”. Egy ilyen fogalmazás beillik valamilyen experimentáló modern művészcsoport manifesztumába, pedig tudjuk, hogy nem ez volt a célja. A hagyományok ápolása annyira hangoztatott erénnyé lett, hogy a magyar képzőművész a múltat nézi, a jelenre alig figyel, a jövőre meg nem gondol. „Vannak, akik a másban élnek, vannak akik Kosztánál tartanak vagy ott sem”. Ugyanezt elmondhatjuk a Munkácsy fáklyáját továbbvivő alföldi művészekről, akik — szemben a dolgozó tömegeknek idegen impresszionista formalista törekvésekkel — nemzeti karakterű leghívebb kifejezői voltak. (Szelesi Zoltán festőművész) Munkácsy, Koszta, Tornyaiék megtették amit koruk kívánt. De azóta az egy helyben maradás a magyar művészet lemaradását eredményezte a XX. században.

Az alföldi festészet kérdéseiről Vásárhelyen 1959-ben tartott értekezleten érdekes előadások hangzottak el. Többek között dr. Csalog József azt mondta, hogy „a mondanivaló megjelenítési módja sokféle lehet. És az új útra rá kell térni. De itt is sok veszély fenyeget. Nyilvánvalóan nem értékálló irányzatokkal nem szabad kísérleteznünk, mert abból káosz és tömegkiábrándulás lesz”. Mit jelent az értékálló és nem értékálló irányzat? Rossz sejtelemmel arra gondolok, hogy a XX. század nagy stílusmozgalmai közül egy sem értékálló dr. Csalog szerint és ki tudja, az ezután következők milyenek lesznek. Mert hiszen néha, hangulat szerint, arra is gondolunk, hogy elfajultnak minősítik a művészet útjait Nyugaton. A müncheni iskola vagy a Bastienne Lepage óta valami olyan művészetet propagálnak, melyben teljesen benne lesz egy kicsit minden a látható természetből, anélkül, hogy azt a művész átlényegítené, saját élményeinek plasztikai kifejezőjévé emelné. Dekadencia egy táj domborzatát, épületét, növényzetét valamilyen szintetikus jellegbe — színfoltokba átalakítani, mely szubjektív szintetizáló, időtávlatokat összefogó erejénél fogva azt mutatná meg, ami a felszín, a látszat mögött van, tehát egy állandó lényegesebb valóságot tárna elénk, amit csak a látnok erejű művész tehet. Nem az epigon, sem a korrekt mesterember.

Egyre kevesebb a ló és egyre több a traktor, kombájn, és a ma művészetében mégis több a ló. Miért nem festenek gépeket a magyar

festők, ehelyett az örökszép lovakat festik inkább. Már Karinyth felvetette a kérdést, hogy miért ábrázolják a szobrászok a nagy hadvezéreket mindig lovon, még akkor is, ha modern korról van szó — holott, ezek természetsszerűleg autón jártak. Mert az autó még nem olyan magától értetődő mint a ló”. De mire várnak a festők? „A gép ábrázolása mégis némi veszéllyel jár, mert a kombájnt vezető ember könnyen úgy hat, mintha nem is ő vezetné a gépet, hanem a gép viszi őt. A kombájn sok fontos műveletet végez el, és ezek könnyen elterelhetik a figyelmet az ember kezében levő kormánykerékről.” Ilyen okoskodás jellemzi azokat, akik a hagyományos leíró, természetutánzó művészetre gondolnak. A további aggodalmak pedig ezek: „a gép ezenfelül konstrukciójában, alapjában nagyon változó. Az első világháború autója, repülőgépe ma már szinte nevetséges. De nem hiszem, hogy a festőt különösebben izgatná egy belátható időn belül elavulásra ítélt konstrukció ábrázolása. Aki gépet fest, értsen ahhoz, hogy az ember uralmát a gép fölött ki tudja fejezni”. (dr. Csalog József) A kérdés föltevése egy pozitívista társadalomszemléletű irányból jő, ami programszerűvé teszi a gép művészeti témáját. A modern művészeti mozgalmakban a gép már régi téma, de a gép elve mint tartalom, esztétikai állásfoglalás is létezik, és mozgalmakat indított el (futurizmus, konstruktivizmus). Sok mindent fel lehet használni a modern művészet közkincséből, ami lehetővé teszi az ember irányító szerepének — ha valóban megvan —, hogy mint a régi művészetben a lovas ura legyen lovának, a traktorista a traktorjának.

A magyar művészet életproblémái között, úgy tetszik, igen fontos helyet tartanak fenn az időszerű témaválasztásnak. Az ideológusok sürgetik a társadalom átalakulásával járó jellemző motívumok földolgozását, de ugyanakkor a stílusváltozásokat csak a realizmus régi kimerített keretei között képzelik el. Ennek az ellentmondásnak a fenntartása téves eszmei alapon áll. Egyik gondolat a tömegművelődésből vezet le a „közérthetőség” szükségét vagy stílusát. A képzőművészeti alkotásnak mindenki számára érthetőnek kell lenni, minden külön előképzés nélkül. Ennek a nézetnek logikus következménye szervezeti formában is megmutatkozik, az országos képzőművészeti alap létezésében. Minden képzőművész, aki tagja az alapnak, jól él, mert az alaphoz havonta négy alkotást nyújthat be, melyet egy bíráló bizottság értékel, és ha elfogadja, azonnal kifizetik. Az alap egyetlen hatalmas műkereskedelmi szervezet az országban, nélküle semmi sem történhet, a köztéri és belső dekorációk elosztója, a honoráriumok megfelelő százalékából nagy jövedelme van és a műalkotásokat árusítja, magán-képvásárlóktól kezdve a közületekig és az állami intézetekig. Anyagilag biztos megélhetést nyújt sok képzőművésznek, de a műízlést erősen szabályozza, a művészek felé monopolisztikus helyzetet foglal el és gyakran a szórakoztató ipar szintjén tartja a művészetet.